DEPORTAT ȘI PIERDUT DE NKVD. STUDIU DE CAZ: DUMITRU ROTARU

https://doi.org/10.52673/18570461.21.3-62.11
CZU: 94(478)

Doctor habilitat în istorie, profesor universitar **Anatol PETRENCU**
E-mail: anatol_petrencu@yahoo.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5449-1023
Universitatea de Stat din Moldova

DEPORTED AND LOST BY NKVD. CASE STUDY: DUMITRU ROTARU

Summary. The case of the arrest of the farmer Dumitru Rotaru from Gaureni village, Nisporeni district (July 1941) confirms the knowledge about the activity of the repressive organs of the USSR on the occupied territories in June 1940. D. Rotaru's file was made according to the practices already known to specialists: an informative note from the village council on the fortune, the family and the past of the person concerned, two or three complaints of some "witnesses", the arrest warrant, the interrogation of the suspect and the sentencing to hard years of forced labor. But in the case of Dumitru Rotaru, NKVD "lost him", lost sight of him. After serving his sentence, NKVD (MSS) officers from the Moldovan SSR made efforts to find him and find out details about his survival in the Gulag. But D. Rotaru did not get caught.

Keywords: Romania, USSR, Stalinism, Gulag, anti-communism.

Rezumat. Cazul arestării lui Dumitru Rotaru, agricultor din satul Găureni, raionul Nisporeni (iulie 1941) confirmă cunoștințele despre activitatea organelor represive ale URSS pe teritoriile ocupate în iunie 1940. Dosarul lui Dumitru Rotaru a fost fabricat după practicile deja cunoscute specialiștilor: o notă informativa de la sovietul sătesc despre averea, familia și trecutul persoanei vizate, două-trei pâre ale unor „martori", ordinul de arest, interogarea bănuitului și condamnarea la ani grei de munci silnice. Numai că în cazul lui Dumitru Rotaru NKVD-ul „l-a pierdut", l-a scăpat din vedere. După ispășirea pedepsei, ofițerii NKVD (MSS) din RSS Moldovenească au depus eforturi pentru a-l găsi și a afla detalii despre supraviețuirea lui în Gulag. Dar Dumitru Rotaru nu s-a lăsat prins.

Cuvinte-cheie: România, URSS, stalinism, Gulag, anticomunism.

Soarta lui Dumitru Rotaru din satul Găureni, comuna Bălănești, raionul Nisporeni, se aseamănă cu cea a miilor de basarabeni, privați de libertate și duși forțat în Siberia în anul 1941. A fost arestat, deportat, dar... i s-a pierdut urma. Anume aici rezidă caracterul atipic al acestui caz, or, de sub supravegherea temutului NKVD nu scăpa nimeni.

Dumitru Rotaru s-a născut în 1881 [1, p. 54][1], în satul Găureni. Era agricultor. După invadarea României de către URSS și răpirea Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța, rămăsese cu doar 6,1 hectare de pământ. Nu a figurat în lista persoanelor, trimise împotriva voinței lor în Siberia, în noaptea de la 12 spre 13 iunie 1941. Dar și după primul val al deportărilor în masă, mașinăria de represiune sovietică s-a arătat perfect funcțională, dovadă fiind cazul lui Dumitru Rotaru.

Ca și în alte situații similare, anchetatorul NKVD Gavrilov a interogat trei persoane în calitate de „martori" ai vieții și activității lui Dumitru Rotaru. Primul dintre aceștia a fost Zmeu Ivan Gheorghievici (aici și în continuare vor fi prezentate numele de familie, numele și numele după tată conform prezentării lor în dosar – n.n.), care îndeplinea funcția de secretar al consiliului sătesc (rusește *seli/soviet*, *сельский совет*, *сельсовет*). Interogatoriul a avut loc pe data de 30 iunie 1941, adică la nouă zile de la începutul războiului germano-sovietic (22 iunie 1941). În pofida faptului că luptele erau în plină desfășurare, mașinăria stalinistă represivă își continua activitatea de rutină ca și cum nimic nu putea s-o împiedice.

Ivan Zmeu (n. 1898), locuitor al satului Găureni, îi spune anchetatorului că îl cunoaște pe Dumitru Rotaru (în document este redactat ca *Rotari* – n.n.) din copilărie: acesta s-a născut în Găureni, aici a locuit și locuiește și are o gospodărie de „chiabur". Din spusele lui I. Zmeu, Dumitru Rotaru s-ar fi ocupat cu specula: cumpăra [și vindea mai scump – n.n.] vin, nuci și porci. În cadrul gospodăriei proprii D. Rotaru „a exploatat permanent munca năimită a două persoane" și a 6-8 persoane în timp de sezon [2]. În anii administrației românești, spune I. Zmeu, D. Rotaru a fost viceprimar, conducătorul organizației sătești a Parti-

[1] În ordinul de arestare a lui Rotaru Dumitru M. scrie că are 57 de ani, ceea ce înseamnă că s-a născut în 1884.

dului Cuzist[2] [3] și a bătut câțiva localnici. Întrebat de anchetator ce cunoaște despre activitatea antisovietică a lui Dumitru Rotaru, I. Zmeu mărturisește: pe data de 23 iunie, împreună cu felcerul (agent sanitar – n.n.) Stepan Kuharev din satul Vânători (raionul Nisporeni), el a mers la casa (e scris *apartamentul* – n.n.) lui Ion Țurcanu (Țurcanu Ivan Alexandrovici) „pentru a verifica starea sanitară a gospodăriei". Exact în acel moment (când cei doi reprezentați ai autorităților ocupante sovietice erau în curtea gospodarului – n.n.) deasupra satului au zburat câteva avioane „inamice". „La Ion Țurcanu, spune I. Zmeu, era Dumitru Rotaru, care s-a adresat cu întrebarea: «Ce l-a făcut pe cetățeanul secretar să ne viziteze?». Și a continuat: «V-a rămas să domniți nu mai mult de două zile. Transmiteți-i președintelui sovietului sătesc că peste două zile nu va mai fi la serviciu. Vin germanii și românii. [Pe timpul administrației românești – n.n.] noi am trăit mai bine, iar cu germanii vom trăi și mai bine. Ei nu ne vor trimite în Siberia, în mine. Astfel vom aștepta încă câteva zile și nu ne vom teme de nimeni»" [4]. I. Zmeu menționează că nu a replicat la aceste cuvinte, rostite de Dumitru Rotaru, împreună cu S. Kuharev s-au întors la sovietul sătesc.

Următorul interogat în calitate de „martor" a fost Stepan Kuharev (n. 1910, în Chișinău, locuitor al satului Vânători, raionul Nisporeni, etnic rus, cu studii, felcer). Acesta a spus că îl cunoaște pe D. Rotaru de trei ani și repetă cuvânt cu cuvânt cele relatate anterior de I. Zmeu: cum că are gospodărie de „chiabur", că a exploatat permanent forța de muncă năimită a două persoane, iar alte 6-8 persoane erau angajate la lucrări sezoniere; că s-ar fi ocupat cu specula: cumpăra (respectiv – vindea mai scump – n.n.) vin, nuci, porci; că l-ar fi bătut pe Rusu Petru Vasilevici, pe Onciu Ivan Gheorghievici și alții. S. Kuharev mai spune că D. Rotaru și-a manifestat nemulțumirea imediat după ce Puterea sovietică s-a instaurat în Basarabia, el fiind obligat să dea la miliție arma de vânătoare, cartușele și drapelul cuzist. Întrebat ce declarații antisovietice ar fi enunțat D. Rotaru, S. Kuharev mărturisește că pe data de 23 iunie (1941, a doua zi de la începerea războiului germano-sovietic – n.n.) el, Kuharev, împreună cu secretarul sovietului sătesc s-au îndreptat spre gospodăria lui D. Rotaru pentru a „controla starea igienică a curții". Pe drum au intrat în gospodăria lui Ion Țurcanu, considerat de Kuharev ca fiind de asemenea „chiabur". Cei doi mesageri ai sovietului sătesc l-a găsit aici pe Dumitru Rotaru care, împreună cu fratele său, Vasile Rotaru[3], stătea de vorbă cu stăpânul casei. În continuare, S. Kuharev repetă cuvintele spuse de Dumitru Rotaru, dar puțin altfel decât denunțase I. Zmeu: „...«Vedeți, zboară avioanele româno-germane, [ele] sunt prevestitorii dispariției sovietului sătesc al vostru. Sovietul sătesc va exista cel mult două zile. Spuneți-i președintelui sovietului sătesc că peste două zile puterea lui va cădea. Vin germanii, cu ei vom trăi mai bine decât în timpul Puterii sovietice. Ei nu ne vor trimite în Siberia și la mine. Peste două zile nu ne vom teme de nimeni». La aceste cuvinte ale lui D. Rotaru nu i-am răspuns, [cu Ivan Zmeu] am plecat la sovietul sătesc" [5]. În plus, S. Kuharev a mărturisit că pe data de 30 iunie a mai fost o dată în vizită la Dumitru Rotaru, care ar fi spus că Germania va învinge URSS, asta pentru că Uniunea Sovietică a fost atacată de „Germania în alianță cu încă 12 state" [5]. Această informație este foarte importantă. Ea demonstrează că Dumitru Rotaru era la curent cu evenimentele ce se derulau și, între altele, cunoștea cu URSS a fost atacată de Germania și aliații acesteia. Nu erau 12, ci 8 – Slovacia, Ungaria, Italia, Finlanda, România, Bulgaria, Croația, Spania; în perspectivă va apărea Armata de Eliberare Rusă, condusă de generalul Andrei Vlasov. Faptul că la 22 iunie 1941 URSS nu avea aliați era adevărat.

Pe data de 30 iunie 1941 anchetatorul NKVD Gavrilov l-a interogat în calitate de „martor" pe Roitman Victor Iakovlevici (n. 1903, din satul Bălănești, etnic evreu, om cu studii, „din țărani săraci"). În timpul interogatoriului Victor Roitman a spus exact ceea ce mărturisiseră I. Zmeu și S. Kuharev; în plus – și-a amintit că în luna februarie (1941 ? – n.n.) Dumitru Rotaru s-ar fi exprimat că Puterea sovietică este puterea evreilor [6].

La dosar a fost atașată adeverința sovietului sătesc, semnată de președintele acestuia Simion Rusu și de secretarul consiliului sătesc, Ivan Zmeu. Documentul confirmă că până în iunie (1940 ? – n.n.) Dumitru Rotaru a avut o gospodărie de „chiabur", iar la data semnării adeverinței (iunie 1941) dispunea de 6,1 hectare de pământ. În gospodărie avea o iapă cu doi mânji. A fost speculant: cumpăra și vindea vin, nuci și porci. În gospodăria lui el personal nu a muncit fizic, în schimb „a exploatat" permanent munca a două persoane, iar în timpul sezonului la el lucrau șase oameni. A fost viceprimar în satul Găureni, a condus organizația locală a Partidului Cuzist. Familia sa este formată

[2]Este vorba de Partidul Național Creștin, formațiune politică de dreapta, constituită prin fuziunea (1935) Ligii Apărării Naționale Creștine, conduse de profesorul universitar Alexandru C. Cuza (Iași) și a Partidului Național Agrar, condus de Octavian Goga.

[3] Conform datelor din *Cartea Memoriei*, în 1948, Vasile Rotaru (n. 1894) a fost acuzat de trădare de patrie, propagandă antisovietică, sustragere de la plata impozitelor și condamnat la 10 ani privațiune de libertate [1, p. 54].

din trei persoane: el, Dumitru Rotaru, soția Ana Nazarievna (n. 1880) și fiica Țarnă Vera Gheorghievna (n. 1932), care era, probabil, un copil înfiat, luat de suflet. Documentul este în limba rusă, conține greșeli gramaticale și de exprimare, pare a fi scris în grabă [7].

Bazându-se pe aceste trei documente, având sancțiunea procurorului raionului Nisporeni Leșcenko, șeful Secției raionale Nisporeni a NKVD al RSS Moldovenești, sergentul securității de stat Zakora a decis arestarea lui Dumitru Rotaru, ultimul fiind suspectat de comiterea crimelor, prevăzute de art. 54-10, p. a 2-a[4].

Înaintând rapid, trupele germano-române i-au forțat pe sovietici să se retragă în interiorul URSS. Ca și în alte cazuri, trupele NKVD au luat cu ele persoanele arestate. În cazul dat – pe Dumitru Rotaru.

Ce se întâmplă mai departe rămâne o enigmă. Un document datat cu 25 iulie 1942 constată că dosarul nr. 3024, intentat pe numele lui Dumitru Rotaru și înregistrat la lagărul de concentrare al NKVD-ului din regiunea Aktiubinsk pe data de 18 iulie 1942, este trimis la păstrare în arhiva Secției nr. 1 a NKVD-ului pentru că... protagonistul a dispărut.

Căutările au reînceput în 1947. NKVD al RSSM devenise deja MSS (Ministerul Securității Statului, abreviat rusește МГБ). Sergentul Zakora avansase în funcția de maior și era șef al Secției de urmărire penală a MSS al RSSM. El a semnat demersuri la Arhiva Ministerului Afacerilor Interne al RSSM și pe numele șefului Secției raionale Nisporeni, căpitanul Poddubnîi, cu rugămintea de a afla locul de trai al lui Dumitru Rotaru: „Vă rugăm să vă adresați agenturii de care dispuneți, rudelor și locuitorilor satului Găureni Zmeu Ivan Gheorghievici, Kuharev Stepan Constantinovici, Roitman Victor Iacovlevici și altora cu scopul verificării dacă Rotaru acum trăiește în satul Găureni" [9]. Dacă D. Rotaru nu locuiește în satul lui natal, atunci se fie adunate orice informații despre oamenii care cunosc cât de puțin despre D. Rotaru.

Răspunsul parvenit de la Arhiva de Stat a fost negativ [10]. În schimb șeful Secției raionale Nisporeni, căpitanul Poddubnîi, scrie că Dumitru Rotaru a revenit în sat în 1946 și locuiește acolo [11]. Dosarul include și nota informativă a unui agent secret, care semnează „Cebu" și care a scris că Dumitru Rotaru „a revenit la locul de baștină în toamna anului 1946, că locuiește în satul Găureni, iar uneori, vremelnic, trăiește în satul Cobăești (așa e scris în document – n.n.), raionul Cahul. În Cobăești locuiește un nepot [al lui Dumitru Rotaru], Muntean Irimia; la el trăiește [Dumitru Rotaru]" [12].

Pe data de 28 noiembrie 1947, deja colonel-locotenentul Zakora, șef al Secției de urmărire penală a MSS al RSS Moldovenești, trimite un ordin căpitanului Poddubnîi în care a cerut, cu ajutorul agenturii prosovietice din Găureni, să stabilească ce comportament a avut D. Rotaru în anii războiului germano-sovietic, precum și în prezent, adică în 1947. „Pe baza interogării persoanelor care îl cunosc bine pe Rotaru, scrie în continuare Zakora, în cel mai rău caz, interogându-l pe el personal, să fie clarificate următoarele: dacă a fost arestat în preajma Războiului pentru Apărarea Patriei în 1941, cine și pentru ce [l-a arestat], pentru ce a fost condamnat, la ce termen de detenție, unde a fost reținut până și după procesul de judecată; când și în ce mod a fost eliberat din detenție" [13].

În urma investigațiilor, organele de interne au stabilit că la întoarcere în RSSM Dumitru Rotaru avea pașaport. Secția raională Nisporeni a Ministerului de Interne a RSSM i-a refuzat aplicarea vizei de reședință în raionul dat și el locuiește în satul Căbăiești, raionul Călărași [14]. Dosarul conține o informație bazată pe mărturisirile lui Ciorici Gheorghii Petrovici, locuitor al satului Găureni, care a vorbit cu Dumitru Rotaru. Din spusele lui D. Rotaru, în 1941 acesta a fost condamnat la munci silnice pe un termen de cinci ani, a lucrat în lagărele de muncă forțată din regiunea Kirov, acolo a trăit bine, chiar mai bine decât acasă (în RSSM). Dumitru Rotaru vorbea despre prelucrarea calitativă a pământului în regiunea Kirov și despre roadele bune la grăunțoase [15].

Din dosar aflăm că în satul Căbăiești Dumitru Rotaru a locuit trei luni, după care s-a întors în satul de baștină Găureni, la familie (1948). Dar organele de Interne nu s-au mulțumit cu datele obținute. Pe data de 5 noiembrie 1948, colonelul Ostrețov, șeful Secției de urmărire penală a MSS al RSS Moldovenești, trimite pe numele lui Poddubnîi un nou ordin în care-i cere să afle cu ajutorul agenturii pro-sovietice din Găureni următoarele: „1. Când, de către cine și pentru ce a fost arestat Rotaru; 2. Unde și pe ce termen a fost condamnat;

[4] Este vorba de articolul 54 al Codului penal al RSS Ucrainene, extins asupra RSS Moldovenești. Articolul prevedea „Propaganda sau agitația, care conțin chemări la răsturnarea, subminarea sau slăbirea Puterii sovietice sau la comiterea anumitor crime contrarevoluționare (art. 54.2 – 54.9), precum și difuzarea, elaborarea sau păstrarea literaturii cu același conținut – se pedepsește cu privațiunea de libertate pe un termen nu mai puțin de șase luni. Pentru aceleași acțiuni, comise în cadrul nemulțumirilor în masă sau cu exploatarea prejudiciilor religioase sau naționale ale maselor, sau în condiții de război, sau în localitățile, declarate a fi în stare de război – se pedepsesc conform măsurilor de apărare socială, indicate în art. 54.2" (acest articol prevedea împușcarea sau, în condiții atenuante – privațiunea de libertate pe un termen nu mai puțin de trei ani, cu confiscarea întregii averi sau a unei părți a acesteia) [8].

3. În ce lagăr de corectare prin muncă[5] și-a ispășit pedeapsa, când a fost eliberat: 4. Unde, când și pe baza căror documente a primit pașaportul, care este numărul și seria [pașaportului]" [16]. Pe data de 18 noiembrie 1948 a fost semnată *nota* Sovietului sătesc Găureni prin care s-a anunțat că Dumitru Rotaru nu locuiește în acest sat [17]. În consecință, la 21 ianuarie 1949, urmărirea politică a lui Dumitru Rotaru a încetat, dosarul fiind trimis în arhivă.

În septembrie 1991 Dumitru Rotaru a fost reabilitat [18].

Concluzii: în iunie 1940, în bună înțelegere cu Germania nazistă, URSS a ocupat teritoriile românești Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța. În teritoriile cotropite a fost extinsă legislația sovietică, iar politicile promovate aici erau în concordanță cu ideologia Partidului comunist al URSS. Locuitorului din satul Găureni, raionul Nisporeni, Dumitru Rotaru, agricultor înstărit, i s-au aplicat practicile obișnuite: pământul arabil i-a fost naționalizat, lăsându-i-se 6,1 ha pământ. Deși nu a fost deportat în Primul val (12–13 iunie 1941), D. Rotaru a rămas în vizorul activiștilor satului, angajați de sovietici. Sub pretexte inventate, de exemplu, verificarea curățeniei în curtea gospodarului, secretarul consiliului sătesc Găureni și felcerul localității l-au vizitat în iunie 1941. Cu toate că războiul germano-sovietic deja începuse, documentele demonstrează că ofițerii NKVD continuau să ancheteze și să aresteze persoanele care li se păreau suspecte, evacuându-i în interiorul URSS din cauza ofensivei trupelor germane și române.

Este important să subliniem că Dumitru Rotaru și apropiații lui erau la curent cu ce se întâmplase la 22 iunie 1941, că așteptau venirea administrației române ca pe una salvatoare, care să împiedice persecuțiile și deportările declanșate de sovietici, să le protejeze libertatea și dreptul la viață, să-i elibereze de frica ce puse stăpânire pe populația băștinașă pașnică.

Dumitru Rotaru a fost condamnat la cinci ani de muncă forțată, și-a ispășit pedeapsa în condiții grele în regiunea Kirov. Ofițerii NKVD îl pierduseră însă din vizor, ceea ce demonstrează că proverbiala disciplină stalinistă dădea chix.

După ispășirea pedepsei Dumitru Rotaru nu a putut obține viza de reședință în raionul Nisporeni, ceaa ce însemna că nu a avut dreptul să trăiască în satul său natal, în sânul familiei. A fost nevoit să trăiască în alte localități până i s-a pierdut urma. Abia atunci staliniștii l-au lăsat în pace, după ce au distrus viața unei familii obișnuite basarabene, deposedând-o de averea acumulată prin muncă, despărțind capul familiei de cei dragi lui. Din spusele lui Dumitru Rotaru, el s-a întors la baștină de dorul celor dragi, pentru că acolo, în Siberia, chiar dacă situația materială a localnicilor era mai bună ca a celor din Moldova sovietică, s-a simțit singur.

BIBLIOGRAFIE

1. Cartea Memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist, vol. 3, Chișinău, 2003.

2. Agenția Națională a Arhivelor (ANA), fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 3.

3. Mezarescu I. Partidul Național Creștin: 1935–1938, București: Paideia, 2018. 358 p.

4. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 3.

5. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 5.

6. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 6.

7. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 7.

8. Codul penal al RSS Ucrainene, articolul 54. În: Anatol Petrencu, Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii, Chișinău, S. n., 2013, p. 318.

9. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 15.

10. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 14.

11. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 16.

12. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 17.

13. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 18, 18-verso..

14. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 22.

15. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 23.

16. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 31.

17. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 33.

18. ANA, fond R-3401, inventar 1, dosar 431, f. 37.

[5] În uzul NKVD-ului lagărele de muncă silnică, multe din ele – de exterminare (Solovki, Kolîma etc.), erau numite impropriu „lagăre de corectare prin muncă", rusește *Ispravitelino-trudovîe lagherea* (*Исправительно-трудовые лагеря*, abreviat *ИТЛ/ITL*).